

KOLOZSVÁRY MARIANNA /

Bálint Endre Biblia-illusztrációi

Lapozgatom a Jeruzsálemi Biblia gyönyörű, illusztrált kiadását, amelyet az Editions Labergerie kiadó jelentetett meg... Monumentális mű ez. Úgy kell kinyitni, mintha egy katedrálisba lépnénk be, amelynek az üvegablakai és a freskói lennének Bálint Endre illusztrációi.¹

S a freskókon, üvegablakokon, sőt a karzat és a szöszék faragásain az Ó- és Újtestamentum könyvei tárulnak eléink teljes gazdagságukban. Mégsem egyfajta Biblia Pauperummal állunk szemben, mint a középkori templomok falképeinél. Bálint „freskói” nem a nevezetes történeteket jelenítik meg a jámbor hívők épülésére, hanem megteremtik a katedrálisnak azt az atmoszféráját, amelyben a „szertartás” kiteljesedhet.

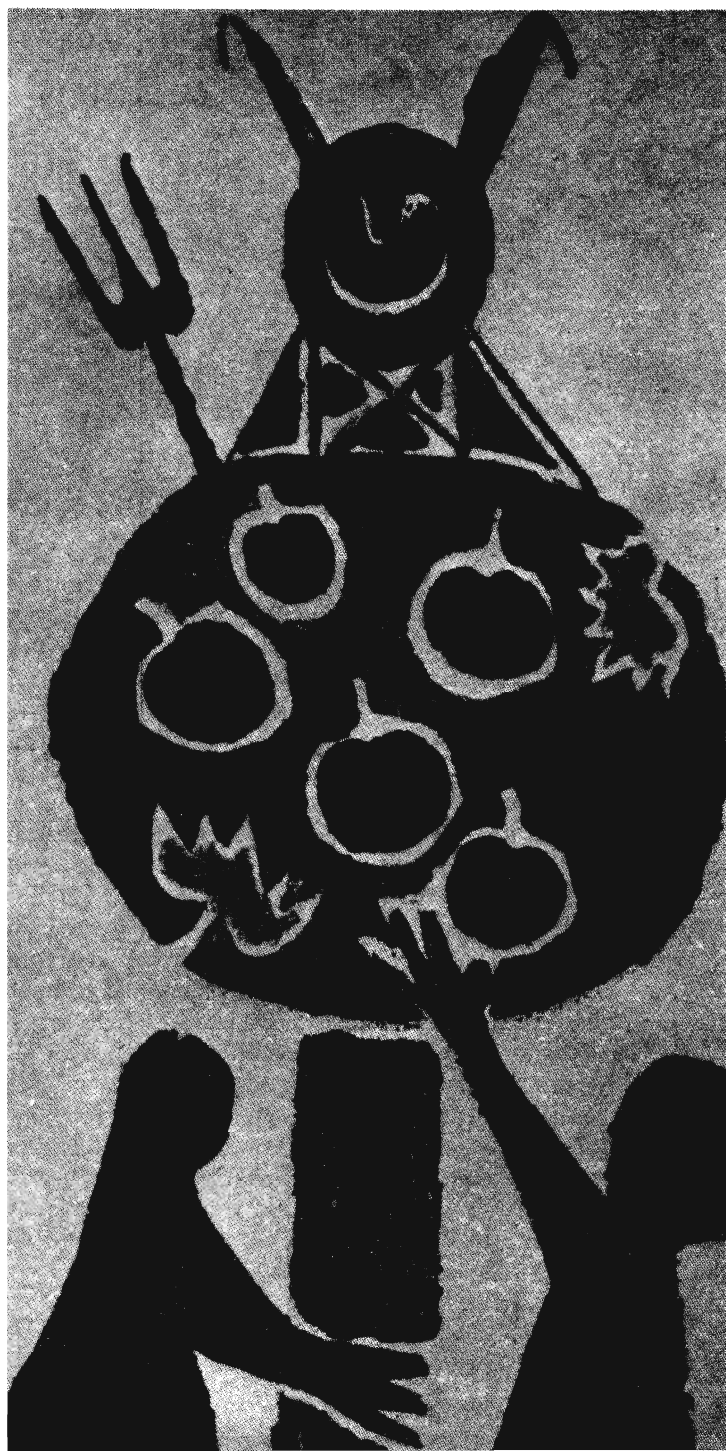
Nyolchavi megfeszített munka eredményeként több mint ezerhatszáz illusztráció, köztük 45 színes, egész oldalas kép született a Jeruzsálemi Bibliához.² Ez az első olyan teljes Szentírás-kiadás, amelyet elejétől a végéig illusztrált egy modern művész.

Bálint életének abban a periódusában kapja ezt a feladatot, amikor művészete kezd letisztulni, az útkereső próbálkozások eredményeiből kezd kikristályosodni egyéni kifejezőmódja. E folyamatban jelentős szerepet kapnak a Biblia-illusztrációk, mivel „a Biblia forgatása közben Bálint magába szívja az írás emelkedett, költői szellemét, közel férközik a szimbolikus és allegorikus kifejezőmóddhoz, az apokaliptikus felhangokhoz, s mindezt nem felejt el majd a párizsi korszak képeinek alkotása közben sem.”³ A Bibliára jellemző a példabeszédekben, áttételes jelentésekben való fogalmazás, s ennek az atmoszférának a megteremtése olyan kifejezőmódot igényelt az illusztrációkhoz, amely szimbólumokra, allegóriákra, asszociációkra épít. Éppen ez segítette Bálintot abban, hogy szintetizáljon két alkotói módszert, amelyekkel korábbi periódusaiban foglalkozott: egyrészt a szürrealista módszert, másrészt a Vajda Lajos művészetéből leszűrt tanulságokat.

Az Európai Iskola utáni periódusában (1948–1954) a hagyományos festői kötöttségektől való szabadulás és a művészi önmagára találás vágya a szürrealista kifejezőmóddhoz vezette el. „A pasztellel, akvarellel, olajjal, tussal felvillantott alakzatok valósággal állandósítják a forma metamorfózisát; az egymást megújító ötletek végtelen láncolatában óriás farkú halak, madárszerű szörnyek, lidércek, baglyok, mókás kis bábfigurák születtek. A szürrealista képzettársítás, a rafinált intellektualizmus, a Klee-szerű átszellemültség és absztrakció

éppúgy meghatározza ezeket a lapokat, mint a népies humor ízes zamata, játékos csúfondárosága és utánozhatatlan üdesége.”⁴

Elsősorban ennek a korszaknak a tapasztalatai tükröződnek a Jeruzsálemi Biblia kisebb, szöveg közti grafikáiban. A kompozíciókat olykor négyzet vagy téglalap alakú formába szorítva mintegy lehatárolja, máskor viszont szabadabb alakzatba szerkeszti, ahol a kép vonalvezetése már maga szabja meg az illusztráció keretét, s szinte kitérül a szöveg felé. A motívumok

néha frízekbe rendeződnek, mint valami ókori képírással felirat jelei, vagy függőlegesen rakódnak egymásra, mintha az emberiség történelmének és kultúrájának rétegeit idéznék meg. Az illusztrációk elhelyezése a szövegrészek között rendkívül változatos. Nem kísérik vagy elválasztják azokat, hanem szöveg és kép át- meg átjárja egymást, egy magasabb harmóniában össze- forrva teremtik meg „a katedrális atmoszféráját”.

Bálint a szürrealista periódusában is törekedett arra, hogy a kompozíciókat kevés, sőt gyakorta egyetlen motívumra redukálja. Az erős absztrakcióval létrehozott formák jelentéstartalma éppen ezen absztrakció eredményeként megnőtt, felerősödött. S ezt még tovább fokozta a két színre, az ellentétekre való komponálás. A Biblia szöveg közti grafikáinál is csak két, arany és fekete színt használ, amelyet a fehér alap egészít ki. A két szín önmagában is alapvető ellentétet hordoz, szimbólum értékű: szakrális és profán, angyal és ördög, jó és gonosz, ragyogás és sötétség, tisztaság és bűn; hiszen voltaképpen e két pólus küzdelméről van szó a Bibliában is. De nem elégti ki a színekben kifejezett kontraszt, minduntalan felbukkannak az egymás mellé

helyezett pozitív és negatív formák, sőt – a szürrealista korszakának képeiről ismert módszerrel – magát a motívumot is ellentétes elemek feszültségére építi fel. Ez a szerkesztés még az egész oldalas képek között is megtalálható. Az *Angyal és Ördög* képe nemcsak ellentétet, hanem kettősséget is hordoz. A közepén élesen kettő- osztott alak két különböző lény, vagy csupán ugyan- annak a valóságnak két különböző arca? A bal oldal ellen- tété a jobb oldalnak: sötét háttér, világos figura, illetve világos háttér, sötét figura. De minden elemnek megvan a párja: láb-pata, légiés ruha-szőrös bőr, szárny és olaj- ág-kéz és kard, kerek angyalarc-szarvas ördögpofo; s ezeket a szimmetria egyenértékűvé teszi, ráadásul az egyik alak kontúrja átvezet a másik alakba. Csakúgy, mint az emberi természetben, ahol a jó és a rossz egy- szerre van jelen, egymással küzd, s gyakorta nehezen választható szét egymástól. Már érződik a születő bálinti kifejezőmód egyik lényeges vonása: a rendkívül össze- tett, számtalan síkon mozgó asszociációs láncot hordozó motívumok kapcsolódása, egymásba átfolyva, egymás- áthatolva, bonyolult viszonylatokba rendeződve.

Bálint számára ez az egyik legfontosabb tanulsága Vajda Lajos alkotómódszerének, s ez művészetének egyik alappillérvé vált a párizsi évek alatt. Vajda művészeté- ben gyökerezik az is, hogy a különböző helyekről, vizu- ális élményekből kiragadott, összegyűjtött motívumok- kat, motívumelemeket új összefüggésekbe helyezi, s így azok új hangsúlyt kapnak, jelentésük gazdagodik vagy éppenséggel megváltozik. A Biblia-illusztrációkon is újra és újra megjelennek a korábbi, sárospataki és zseny- nyei rajzokról ismert motívumok: gyertyatartó, kehely, kocsikerék, kés, sírkő, koponya és lábszárcsontok.

A tüdőbeteg Bálint motívumszótárában jelentős helyet foglalnak el a halállal kapcsolatos szimbólumok. A Biblia képein is feltűnnek a lepelbe burkolódzott ala- kok (*Mózes halála; Eszter és Márdokeus; Krisztus halála*), amelyek mint motívum a sárospataki időszakban gyűjt-ött sváb paraszti gyászviselet képében gyökereznek. További absztrakcióval ezekből jön létre az arctalan múmiaalak, Bálint egyik alpmotívuma, amely a párizsi korszak (1957–1962) szinte valamennyi festményén sze- repel. A koponya lábszárcsontokkal vajdai örökség, a halál jelentése mellett már a középkor óta a múlandó- ság szimbólumaként vonul végig a művészet századain. Ez az elsődleges tartalma a szépségében gyönyörködő nőre a tükörből visszanező halálfejnek is a *Vanitas* című képen, ahol Bálint komponáló tehetsége egy szójáték szellemességével ötvözi egyetlen képben a hiúság és a mulandóság jelentést. De egy másik képi összefüggés- ben a koponya-motívum asszociációs tartalma tovább gazdagodik, és magába olvasztja a feltámadás ígérte- tét is („Életre kelnek halottaid”).

Alpmotívumait többnyire úgy alkalmazza, mintha a bibliai szövegeket illusztrálnák. De a felszín alatt min- dig ott munkál az a bonyolult képzettársításokra épülő alkotói módszer, amely a Vajda Lajos által kidolgozott konstruktív szürrealista sematikában, vagyis a külön- böző eredetű motívumokat egy kompozícióban ötvöző

szerkesztésben gyökerezik. A *Látomás a mennyei lovakról* különálló kocsikerekei Zakariás próféta négy mennyei fogatra vonatkozó látomására is utalnak. A motívum eredete Bálintnál, amint az a sárospataki rajzokból kitűnik, valóban egy hintó képéhez kötődik, ám a kocsikerek hamar függetlenedett, önálló motívummá vált. Különösen törött formájában, a szomszéd fuvarosudvar emlékképpén keresztül a gyermekkort idézi fel. Viszont a kerék ősi Világ- és Nap-szimbólum is, ez a jelentése egészen a vaskorig nyúlik vissza.

A művésznek a szimbólumok iránti fogékonyságáról tanúskodnak azok a képek, amelyeken az európai kultúra évszázados, illetve évezredes jelképeit alkalmazva egész bibliai könyvek lényegét kifejező kompozíciót hoz létre. Görög oszlopfőre telepedett Minerva baglya a Példabeszédek könyvének bölcsességeit, a lant a szőlőfürtökkel az Énekek Éneke költészetét, a glóriával övezett és ég felé nyújtott imádkozó kezek a Zsoltárok könyvének fennkölt fohászait idézik fel.

A képek formai megoldásaiban a vezérelv egy olyanfajta szűkszavúság megvalósítása, amely a lehető legkevesebb képi elemet alkalmazza, s ugyanakkor a motívumok által létrehozott asszociációs mezőkön keresztül éppen a kompozíció kitágítása irányába hat. Ez a törekvés helyenként valódi formai bravúrokkal ötvöződik. A számárállkapoccsal lesújtani készülő Sámson karjai „ ” betűt formáznak. A gazdagokat elítélő Ámosz próféta lefelé, az ékszerekre mutató jobb karjának és intően a magasba emelkedő bal karjának ellentétes irányú lendülete érzékelhetővé teszi prédikációjának hevességét. A materiális színekkel megfestett Júdás és a transzcendens világ kékjébe öltözött Krisztus kontrasztja a tiszta és a bűnös lélek szembeállítását. Ugyanakkor alakjuk egy testbe olvad össze, hiszen a tanítvány árulása nélkül nem teljesülhetett volna be az Emberfiának sorsa.

Az egyes ábrázolásokon mindig kevés vonalat, egyszerű formákat, homogén színfelületeket alkalmaz mondanivalója kifejezésére. Az alakok, tárgyak, a kompozíciók elemei a valódi figurákból jelekké sűrűsödnek, önálló szimbólumokká is válnak. A munka folyamán megszilárdul benne a bizalom a jelek iránt. A Biblia-illusztrációk jelentőségét éppen az adja, hogy ily módon elősegítették a jellegzetesen bálinti „stílus” kifejlődését, amely a párizsi korszak festményein máris kiforrottan áll előttünk.

(Jelen számunkat Bálint Endre Biblia illusztrációival díszítettük.)

¹ Le bloc-notes de François Mauriac. *L'Express*, 1959. febr. 19. p. 36.

² Bálint Endre (1914–1986) az Európai Iskola alapító tagja, ennek betiltása (1948) után rá is mellőztetés, kirekesztettség vár. 1957 áprilisában egy fillér nélkül érkezik Párizsba. Kint élő magyar ismerősök segítik grafikai munkáikhoz, majd egy véletlen szerencse folytán és egy Biemel nevű könyvkiadó közbenjárására kapja meg a megbízatást a Jeruzsálemi Biblia illusztrációinak elkészítésére.

³ Román József: *Bálint Endre*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1980. p. 72.

⁴ Szabadi Judit: *Bálint Endre*. Corvina Kiadó, Budapest, 1969. (A művészet kis-könyvtára 41.) p. 14.

